

Stará jíloviště na Přeloučsku – stanoviště neobvyklých druhů

Kde se v krajině Přeloučska vzala opuštěná jíloviště? Pro vysvětlení tohoto fenoménu se musíme vrátit do 70. a 80. let minulého stol., kdy se zde těžil jílovec na zúrodnování polí. Zemědělci pomocí traktorů s valníky a nákladních aut odváželi materiál na kilometry vzdálená pole a nejčastěji ho pomocí rozmetadel nebo výbušnin rozptýlili. Vzhledem k vysoké finanční náročnosti byla jíloviště na počátku 90. let definitivně opuštěna a do uvolněného prostoru začaly pronikat organismy, které jinak v krajině nemají vhodné podmínky pro svou existenci.

Jedním z takových míst je také jíloviště u Tupes, vzdálené asi 5 km jižně od Přelouče. V tomto případě jde o ekoton, tedy místo na rozhraní dvou odlišných společenstev – svažité pozemek na přechodu mezi Železnými horami a Polabskou nížinou. Na jedné straně končí společenstvo smíšeného lesa a na straně druhé směrem do Polabí navazuje intenzivně využívaná odlesněná zemědělská krajina. Původně se na stráni vyskytovaly řídký les a ovocný sad. Vzhledem k vhodným podmínkám (východní orientace, částečná patrovitost terénu) začaly poměrně brzy pronikat na odkrytý svah méně obvyklé druhy rostlin a živočichů.

Už na počátku 90. let zde bylo možné zastihnout velice početnou populaci otačárka fenyklového (*Papilio machaon*), který v té době byl v okolní krajině velkou vzácností. Jako na prvním místě na Přeloučsku zde byl zaznamenán křížák pruhovaný (*Argiope bruennichi*), tehdy nově se šířící

mediteránně-subatlantský druh pavouka (viz Živa 1992, 3: 129; 1994, 4: 169–170). Zároveň se na lokalitě začala hojně objevovat ještěrka obecná (*Lacerta agilis*). Za zmínku stojí i výskyt teplomilné vážky hnědoskvrnné (*Orthetrum brunneum*) u malého jezírka na okraji jíloviště (také Živa 1998, 1: 36).

V polovině 90. let zde byl objeven kriticky ohrožený hořeček nahořklý (*Gentiana amarella*), který se v následujících letech začal po lokalitě šířit a svého maxima dosáhl ve vegetační sezoně r. 2009, kdy jeho populace čítala stovky kvetoucích jedinců. Podobně na volné plochy začala pronikat silně ohrožená zeměžluč spanilá (*Centaurea pulchellum*). Tento drobný plevelný druh snáší jen malý konkurenční tlak okolních rostlin, což řídce porostlé jíloviště splňuje. Na lokalitě lze v současnosti najít několik druhů z černého a červeného seznamu cévnatých rostlin ČR, jako např. plamének přímý (*Clematis rec-*

2

ta) a ledeneček přímořský (*Tetragonolobus maritimus*), řazené do kategorie ohrožených druhů, nebo voskovka menší (*Cerintho minor*) z kategorie vzácnějších rostlin vyžadujících pozornost. Na plochu jíloviště pronikají i první osamělé stromy, které pravděpodobně za několik let způsobí výraznou změnu charakteru lokality. Vzhledem k tomu, že k jílovišti přiléhá starý ovocný sad a xeroterminní křovinatá stráž s dalšími cennými druhy, jako hvězdnice chlumní (*Aster amellus*) nebo pcháček bezlodyžný (*Cirsium acaule*), je možné, že v dalších stádiích sukcese tyto rostliny proniknou i sem. Stejně zajímavý je smíšený les navazující na horní hranu jíloviště s převahou jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior*), kde roste např. okrotice bílá (*Cephalanthera damasonium*) nebo orlíček obecný (*Aguilegia vulgaris*). Vzhledem k pravděpodobnému postupnému zastíňování stanoviště lze očekávat přísun mezofilních druhů z lesního porostu.

Podobně pozoruhodnou lokalitou na Přeloučsku je jíloviště u Škudela, vzdálené jen asi 1 km jihozápadně od Přelouče. Nachází se uprostřed zemědělsky obdělávané krajiny, ze všech stran obklopeno poli, s jižní orientací svahu. Vyskytují se zde stejně jako u Tupes ledeneček přímořský a voskovka menší, dále např. šalvěj přeslenitá (*Salvia verticillata*) a chrpa čekánek (*Centaurea scabiosa*), které na Přeloučsku nepatří k běžným druhům. Zajímavé je také masové rozšíření plžů suchomilek obecných (*Xerolenta obvia*), kterých jsou na lokalitě tisíce. Nejlépe je můžeme pozorovat za slunečného počasí, kdy bývají přichyceny na stoncích rostlin.

Opuštěná stará jíloviště jsou dalším příkladem stanovišť silně ovlivněných lidskou činností, kde získaly útočiště organismy, pro které jinak v kulturní krajině není místo. Naštěstí zde nedošlo (a snad již ani nedojde) k násilné rekultivaci a bude tedy jistě poučné sledovat sukcesní změny na těchto lokalitách i v budoucnu.

- 1 Celkový pohled na lokalitu u Tupes
- 2 Kriticky ohrožený hořeček nahořklý (*Gentiana amarella*) z jíloviště u Tupes. Snímky M. Kohoutka

